

Mens en Wereld



HET vloeit ons zo gemakkelijk van de lippen: 'Eigenlijk moesten we ook eens dit', en 't Zou wel leuk zijn, als het H.V. ook eens dat deed.' Meestal realiseren we ons op zo'n moment niet, wat er allemaal aan dat nuttige en nodige dit en dat leuke dat vastzit, maar de ervaring heeft ons zo langzamerhand wel geleerd, dat in het H.V. de klant koning is en wat we graag willen, dat komt er ook wel, vroeg of laat. Als 't redelijk is tenminste, maar zijn humanisten ooit wel eens onredelijk?...

Zo had een meneer in onze gemeenschap ons al eens een paar keer gewezen op de dringende behoefte aan een humanistische huwelijksbevestiging. Wij knikten dan steeds beleefd: 'Ja, ja, dat zou wel fijn zijn,' maar omdat ik vaag wist, dat er zoiets 'in de maak' was, hield ik me doodstil. Sinds ze me gevraagd hebben of ik er iets voor voelde om crematies en begrafenissen te leiden, maak ik me bij dat soort plannen altijd zo klein als een muis. Stel je voor, dat ze zeggen: 'Doe jij dat dan maar, als je 't zo nodig vindt.' Nu zijn huwelijken wat anders dan begrafenissen. Bij begrafenissen huil ik altijd. Daar kan ik niets aan doen, 't grijpt me gewoon aan en daar sta je dan, als De Humanist, met rood omrande ogen en een glimpeus. 'Ze zijn wel gevoelig,' zeggen de mensen dan. Maar dat is ook niet altijd een reclame.

Inmiddels heeft een commissie een plechtigheidje in elkaar gezet, dat een humanistisch huwelijk net even die toets geeft van 'niet alleen maar dat stadhuis.' Er zit niets overbodigs aan, het bruidspaar hoeft niet nog eens 'ja' te zeggen en elkaar trouw te beloven. Dat hebben ze al gedaan. Geen herhalingen dus, maar iets anders, iets eigens: een korte toespraak met wat muziek ervoor en erna.

Onlangs hebben we zo'n huwelijksbevestiging bijgewoond, die geleid werd door de heer d'Angremond. Dat was heel mooi. Hij deed het voortreffelijk en ook de muzikale omlistung was smaakvol. Een van de jongere familieleden had, geloof ik, liever een nummertje Dutch Swing College Band gehad, maar daar valt wellicht over te praten, als hijzelf eenmaal voor de keuze staat. Ik weet niet, in hoeverre er met de smaak van het jonge paar rekening kan worden gehouden. Misschien is er ergens een streep getrokken tussen Bach en Beatles: dit kan nog net, maar dat toch echt niet meer.

'Zo zou ik ook nog wel eens willen trouwen,' zei m'n man na afloop tegen de bruidegom, maar ik ben er nog steeds niet achter, of dat nu op de bruid sloeg of op de heer d'Angremond. Daar laat hij zich wijselijk niet over uit.

Vierde IHEU-congres wordt zeer belangrijk

VAN 25 tot 30 juli zal, in het stadhuis van Puteaux – een voorstad van Parijs – het vierde congres van de International Humanist and Ethical Union (IHEU) gehouden worden. Het grote thema, in welks teken het congres zal staan, heet: *Het humanistische antwoord op de problemen en aspiraties van de mens*. President van het congres zal zijn prof. dr. Jean Rostand (Frankrijk); de vice-presidenten zijn prof. dr. A. J. Ayer (Engeland), prof. dr. K. Cuypers (België), H. Fauré (Frankrijk), prof. dr. G. von Frankenberg (West-Duitsland), mevr. Vasili McCollum (V.S.), dr. S. L. Mansholt (Nederland), prof. S. Ray (India) en Sidney H. Scheuer (V.S.).

De tien discussiegroepen, waarin de deelnemers hun bijdragen kunnen leveren, hebben de volgende onderwerpen ter discussie:

a. Jeugd, problemen en activiteiten; b. Vrede en internationale orde; c. Verandering in de hedendaagse moraal; d. Vragen inzake menselijke gelijkheid; e. Sexuele problemen en hun maatschappelijke implicaties; f. Cybernetica en technologische verandering; g. De invloed van de humanistische overtuiging op het persoonlijke gedrag; h. Verscheidenheid en eenheid binnen het humanisme; i. Opvoeding tot voortgaande zelfverwerkelijking en j. De rol van de kunst in de zelfverwerkelijking van de mens. Prof. Cuypers zal de eerste zitting op maandag 25 juli openen met een uitvoerige rede. Donderdag 28 juli wordt een hoogtepunt van het congres: dan zal dr. Ralph Bunche, ondersecretaris van de Verenigde Naties, de congressisten toespreken. Het congres wordt zaterdag 30 juli besloten met een gemeenschappelijk diner.

De belangrijkste inleidingen zijn te verwachten van dr. G. Wendt uit de V.S. en van prof. dr. J. P. van Praag, de voorzitter van de I.H.E.U. De eerstgenoemde zal spreken over het thema,

dat de sociale problemen en idealen in wezen niet nationaal, maar mondiaal van karakter zijn, dat zij alleen door gemeenschappelijke actie opgelost kunnen worden, onder leiding van verantwoordelijke instanties. De vraag zal worden besproken of en in hoeverre humanistische organisaties hierbij een rol kunnen spelen. Wat staan humanisten voor in de sociale sfeer? Zijn zij voor een open samenleving of voor de verzorgingsstaat? Willen zij geleidelijke veranderingen of revolutionaire? Moet de humanistische beweging kiezen voor een bepaald maatschappelijk stelsel of zou ze daardoor te specialistisch worden? Deze vragen stelt Wendt aan de orde.

VAN PRAAG zal de verschillende vormen van humanisme tegen elkaar afwegen. Wat hebben zij gemeenschappelijk en wat onderscheidt hen van niet-humanistische denk- en leefpatronen? Zijn er bepaalde problemen, waarop de verschillende vormen van godsdienstig geloof een antwoord menen te hebben en waar de humanist aan voorbijgaat, en als dat zo is wat heeft het humanisme ten aanzien van deze problemen te zeggen? Het humanisme is positief ingesteld op het leven, het is niet alleen een levensovertuiging die God afwijst. In zoverre deze positieve houding niet alleen een spontane, vitalistische houding is, hoe rechtvaardigt de humanist dan zijn houding? Die essentiële vraagstukken, welke voor de toekomst van zo grote betekenis zijn, zullen het vierde IHEU-congres beheersen.

M. en W. zal de lezers op de hoogte houden van wat er op dit congres – dat het belangrijkste belooft te worden in de geschiedenis van de IHEU – besproken wordt.

B.



**Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
21ste jaargang no 7 – 2 april 1966**

Kritisch allerlei

door R. de la Rie

ALS U DIT LEEST zijn de verkiezingen voor de Provinciale Staten al weer anderhalve week achter de rug. Ik schrijf deze regels echter aan de vooravond ervan en vandaar dat ik u er toch een ogenblik mee wil bezighouden. Van enige verkiezingsstrijd is, wederom, geen sprake geweest. Op de obligate bijeenkomsten werden in het algemeen weinig interessante dingen gezegd en het zal er wel op neer komen, dat iedereen weer braaf stemt wat hij altijd gestemd heeft; Nederlandse verkiezingen hebben in dat opzicht meer van een volkstelling. Men klaagt veel over het gebrek aan belangstelling voor de politiek en tracht daarvoor allerlei oorzaken aan te wijzen. Die zijn er ook wel en er is alle reden daar serieus aandacht aan te besteden: politieke onverschilligheid is de bakermat van de meest uiteenlopende extremismen. Zonder zoveel mensen die 'niet aan politiek doen' was ook Hitler nooit aan de macht gekomen. Over de grote oorzaken van die onverschilligheid wil ik het echter nu niet hebben, maar wel over enkele kleine beslissinkjes die er zoveel toe kunnen bijdragen een smeuulende belangstelling voor 'de politiek' totaal te doven. Zo heeft men in bepaalde kieskringen besloten de kandidatenlijsten niet meer op de oproepingskaarten te vermelden of erbij te verstrekken. De kiezer kan immers de lijstnummers wel uit de reclames van de partijen te weten komen en waarom zouden we dan al die moeite nog doen? Het effect van zo'n beslissing kan alleen maar zijn, dat men nog gemakkelijker maar blijft stemmen wat men altijd gestemd heeft en dat bijvoorbeeld een daad die van politieke rijpheid en van een werkelijk beleven van de democratie getuigt, het uitbrengen van een voorkeurstem namelijk, ernstig wordt bemoeilijkt.

In de provincie Zuid-Holland verscheen een gezamenlijke publicatie van de vijf grootste partijen, een krant waarin, temidden van een overstelpend aantal advertenties, deze grote vijf ieder een halve pagina kregen toegemeten om hun ideeën te spuien. De commissaris van de koningin voorzag de krant van om eerlijk te zijn het enige lezenswaardige artikel, waarin hij functie en taak van het provinciale bestuur uit de doeken deed. De overige artikelen leken, op kleine nuancerings na, als twee, of liever als vijf druppels water op elkaar: iedereen wilde bestrijding van de luchtverontreiniging, aandacht voor recreatie, betere voorzieningen voor het verkeer, openbaar vervoer, enz., enz. Van werkelijk principiële tegenstellingen was nauwelijks sprake. Nog afgezien van het feit dat van

deze dure vorm van reclame alle kleinere partijen waren uitgesloten (waar uit democratisch oogpunt wel het een en ander op valt aan te merken), werkt een dergelijke publicatie nu niet bepaald stimulerend op de politieke belangstelling. Het laatste restje strijd is uit zo'n bloedeloze eensgezindheid verdwenen en dat kan alleen maar extremismen in de hand werken. De echte strijd kwam dan ook duidelijker naar voren in een bijlage van de Nieuwe Vlaardingsche Courant, die als protest tegen het ondemocratische van de verkiezingskrant der grote vijf, nu juist alle kleine partijen aan het woord liet, die een gooi naar de kiezersgunst wilden doen! Dat mag voor de grote een teken aan de wand zijn. Tenslotte dan de dwaze beslissing, dat militairen geen verlof konden krijgen om zelf hun stem uit te gaan brengen. Zij moesten dat maar bij volmacht doen, want anders raakten militaire oefenschema's in de war! Alsof de opstellers van die schema's al niet tijden te voren wisten, dat de kiesgerechtigde leeftijd was verlaagd en dat er op 23 maart verkiezingen zouden zijn! Of zou men in die kringen niet zo van de waarde van de democratie overtuigd zijn? Stemmen bij volmacht is natuurlijk mogelijk, ja, maar het stimuleert nu niet direct de politieke belangstelling, nog afgezien van het feit dat aan een van de elementaire voorwaarden, namelijk de geheimhouding, niet wordt voldaan. Niemand heeft enige garantie dat zijn stem ook inderdaad wordt uitgebracht zoals hij wenst. Dat dat jonge mensen die voor het eerst van dit belangrijke democratische recht gebruik mochten maken, bijzonder zal doordringen van de waarde van dat recht en de verantwoordelijkheid die zij daardoor dragen, daarvan ben ik nu niet direct overtuigd.

Kortom, als men nog eens wat te klagen heeft over gebrek aan politieke belangstelling, laat men dan dit soort voor die belangstelling dodelijke beslissingen voortaan achterwege laten.

IN EEN INGEZONDEN stuk in Vrij Nederland reageert onze geestverwant P. Krug op de door dat blad naar voren gebrachte moeilijkheden van het tijdschrift De Gids, dat om financiële redenen na anderhalve eeuw met de ondergang wordt bedreigd. Hij zegt, dat er sprake is van een symptoom: 'Er zijn na de oorlog ongeveer vijftientig literaire tijdschriften opgericht en weer opgeheven! (...) Hetzelfde geldt voor een aantal algemeen-culturele tijdschriften. Weliswaar krijgen de schrijvers van literaire bijdragen in De Gids een rijks-

subsidie in de vorm van een additioneel honorarium, doch de uitgever, die zich geplaatst ziet tegenover voortdurend stijgende druk- en papierkosten, is met deze vorm van subsidie nauwelijks gebaat. De vraag rijst bovendien waarom alleen artikelen van literaire aard en geen algemeen-culturele en wetenschappelijke bijdragen worden gesubsidieerd. (...) Nog moeilijker is evenwel de positie van de niet-literaire culturele tijdschriften, die om mij onbekende redenen geen enkele subsidie kunnen krijgen. (...) (Deze feiten) wijzen uiteraard niet in de eerste plaats op, tekortkomingen in het cultuurbeleid en de subsidiepolitiek. Zij zijn helaas een teken van de culturele armoede van een groot deel van ons volk, dat graag bereid is grote bedragen neer te tellen voor allerlei statussymbolen en recreatiemediën, doch enkele tientallen gulden jaarlijks voor een tijdschriftabonnement niet wil opbrengen.' De schrijver besluit met de oproep tot een goed georganiseerde actie om De Gids en zoveel andere waardevolle tijdschriften te redden, en constateert dat wat meer openheid ten aanzien van de subsidiepolitiek ook wel gewenst is.

Misschien is dat een (nood)oplossing. Maar de culturele armoede die de heer Krug constateert, wordt er niet minder door. Maar wat wil men in een land waar de nationale cultuur in het onderwijs lager wordt aangeslagen dan in welk ander land ook? Leerlingen van een gymnasium vormen toch onze toekomstige culturele bovenlaag? Als iemand die cultuur ter harte moet gaan, dan is dat toch wel die bovenlaag? Welnu, op het eindexamen gymnasium komt de Nederlandse cultuur op geen enkele wijze voor, zelfs niet de literatuurgeschiedenis die dan tenminste op andere middelbare scholen nog min of

meer wordt onderwezen. Sterker, in een vijfde klas gymnasium, de leeftijd dus waarin men voor deze dingen het meest ontvankelijk is, worden temidden van een overladen programma, twee uren per week Nederlands gegeven! Als de culturele toplaag al zo wordt opgeleid, wat valt er dan van de rest van het volk te verwachten?

EEN redacteur van Geestelijk Weerbaar, blad van het Voormalig Verzet Nederland, kwam op een cafeterras te zitten aan een tafeltje vlak naast dat van een paar 'ex'-N.S.B.'ers. 'Eerst dacht ik, dat er enige verbetering in hun toestand had plaatsgevonden, want de heren hadden Piet Nak (een van de organisatoren van de Februaristaking, die er wonder boven wonder het leven afgebracht heeft, dR.) op het beeldscherm gezien en speciaal zijn mededelingen over de zorgwekkende toestand waarin hij geruime tijd na de bevrijding had moeten verkeren, kwam ter sprake. Maar toen kwam het! 'Die Piet Nak is mooi door de joden in de steek gelaten. Daar heeft hij nou z'n leven voor gewaagd. Had niet een van die joden Nak aan een baanje of geld kunnen helpen? Ze hebben schadevergoeding genoeg gehad.' Vervolgens haalde de tweede oud-delinquent een krant uit zijn zak. Nee, niet Volk en Vaderland, maar een ochtendblad, enfin, u weet wel. Hij stelde het onderwerp Vietnam aan de orde en sprak: 'Die oorlog in Vietnam is een jodenaffaire. De hele oorlogsindustrie van Amerika is in handen van joden.' Sommige mensen leren het, zes miljoen vergassingen ten spijt, nooit. De verzetsman die dat nazi-gezwets moest aanhoren, komt een pluim toe, dat hij er niet opgeramd heeft. Het had toch niet geholpen, want dan hadden 'de joden' dat weer op hun geweten.

IN NEDERLAND...

*In Nederland wil ik niet leven,
Men moet er steeds zijn lusten reven,
Ter wille van de goede burens,
Die gretig door elk gaatje gluren.
'k Ga liever leven in de steppen,
Waar men geen last heeft van zijn naasten:
Om 't krijschen van mijn lust zal zich geen reiger reppen,
Geen vos zijn tred verhaasten.*

*In Nederland wil ik niet sterven,
En in den natten grond bederven
Waarop men nimmer heeft geleefd.
Dan blijf ik liever hunkrend zwerven
En kom terecht bij de nomaden.
Mijn landgenooten smaden mij: 'Hij is mislukt'.
Ja, dat ik hen niet meer kon schaden,
Heeft mij in vrijheid nog te vaak bedrukt.*

J. SLAUERHOFF

Fragment uit 'In Nederland', uit 'Holland op zijn...'

HONDERDJARIG 'VOLKSONDERWIJS' SPRINGLEVEND EN VOL PLANNEN

'HET opvoedingsideaal van de school, dat én de christenen, én de humanisten als wezenlijk voor de algemene school kunnen aanvaarden, wordt naar onze mening uitgedrukt door het begrip *humaniteit*. In het betrachten van de medemenselijkheid, de naastenliefde, uitgedrukt in dit begrip humaniteit, ligt het ontmoetingsvlak waarin het handelen op grond van verschillende levensovertuigingen plaats heeft'.

Het zal niemand verwonderen, als dit citaat uit de in 1963 verschenen, door christenen en humanisten tezamen geschreven brochure 'Het openbaar en daarmee gelijk te stellen onderwijs, poging tot een geestelijke fundering', het (misschien niet steeds luid klinkende) leitmotiv zal zijn van het eeuwfeest, dat de vereniging 'Volks-onderwijs' op 20 en 21 mei in Leeuwarden viert. Dat Leeuwarden feeststad is blijkt geen toeval te zijn: dáár is de 'Vereniging tot bevordering van het Volksonderwijs' – zoals de eerste naam was van de jubilerende organisatie – op 25 mei 1866 opgericht.

Aan die oprichtingsvergadering is te veel voorafgegaan, dat in een betrekkelijk kort artikel gememoreerd kan worden. 'Volksonderwijs' was de noodzakelijk geworden reactie op de toen al zo'n vijftig jaar smeulende en tien jaar hoogvlammende schoolstrijd.¹⁾ Dit aanvankelijk nauwelijks gloeiende vuur was al in 1806 ontstoken toen – onder het Franse bewind – de eerste schoolwet was ingevoerd. Deze maakte van het onderwijs een staatszaak met de bedoeling de lagere school, die aan de voorafgaande periode tot 'ene jammergestalte' was verworpen, tot een bruikbaar onderwijsinstituut te maken. Die (openbare) school zou een gemengde school zijn, toegankelijk voor alle kinderen zonder onderscheid van godsdienstige richting. Ze was *niet* ongodsdienstig of on-christelijk, integendeel: de wet van 1806 eiste nadrukkelijk dat de leerlingen zouden worden opgevoed 'tot alle maatschappelijke en christelijke deugden', een principe waaraan *in wezen* in de loop van 160 jaar niet is geknibbeld hoewel de tegenwoordige voorstanders van de openbare school tot een andere – bredere en dieper-gefundeerde – formulering zijn gekomen. Zie de aanhef van dit artikel.

Wie nu denkt, dat de voorstanders van christelijk doordrenkt onderwijs geen bezwaar hadden tegen deze 'tot alle maatschappelijke en christelijke deugden' opvoedende openbare, gemengde school – waar de lessen hetzij dagelijks of wekelijks met gebed zouden beginnen en eindigen – vergist zich. Zelfs de mogelijkheid, die de christelijk-leerstellige Nederlanders werd geboden de leerlingen der lagere scholen naast het normale onderricht te onderwijzen 'in Uwe Godsdienstige begrippen' was onvoldoende om

hen met het schooltype anno 1806 te verzoenen. Misschien is het van de toenmalige wetgever niet taktisch geweest te bepalen, dat dit aanvullende richtingsonderwijs door de verschillende kerkgenootschappen *voor eigen rekening* moest worden gegeven. Subsiëring daarvan – zo redeneert de in 1966 erover napeinzende man – zou waarschijnlijk de felle geestelijke strijd, die uiteindelijk oplaaide door de wet van 1806, in de kiem hebben gesmoord, zou misschien – maar dan voor sommige orthodoxen héél misschien – het stichten van vele 'zuilenscholen' hebben voorkomen.

Zolang de Fransen nog in Nederland waren broeide er wel wat over die schoolwet van 1806, maar er was nog geen rook, laat staan vuur te zien. Zodra de toenmalige bezetters in 1815 definitief verdreven waren en de wet-1806 ook voor 'de zuidelijke Nederlanden' van kracht werd, bond vooral in het tegenwoordige België de r.k.-geestelijkheid de strijd ertegen aan. Zij 'nam' het niet, dat in het vervolg de overheid toestemming moest geven voor het stichten van scholen, en dat het (algemene, openbare) karakter ervan bij de wet was bepaald.

Het duurde niet lang, of de mannen van het Reveil – 'steile' protestanten als Bilderdijs, Da Costa en Groen van Prinsterer – sloten zich aan, steunend op hun motieven, bij de tegenstanders van de openbare school, type 1806. De wetwijziging van 1857 – die iedereen de vrijheid gaf scholen te stichten, maar tevens bepaalde dat deze alleen gesubsidieerd zouden worden als zij voor alle kinderen toegankelijk zouden zijn en *waarin alles zou worden vermeden wat in strijd was met de eerbied, verplicht aan andermans overtuiging* (cursivering door ons) – was benzine op het laag flakkerende vuur. De schoolstrijd was een feit, in zijn volle hevigheid, omdat die nieuwe bepalingen in feite alleen subsidie in uitzicht stelden voor scholen, die een nauwkeurige copie waren van... de openbare school van 1806.

Godsdienstigen van vrijwel alle 'kleur' liepen te hoop tegen de openbare school op zo felle wijze, dat twee Friese schoolopziensers – jhr. mr. F. H. van Beijma thoe Kingma en mr. Ph. van Blom – en een aantal van hun medestanders op hun beurt te hoop liepen tegen deze 'miskennis en verdachtmaking van de openbare school' omdat zij vinden dat 'hare eer niet onverdedigd (mocht) blijven.' Zij belegden op de tweede paasdag 1866 in het gemeentehuis van Aengwirden (Heerenveen) een vergadering, die

Het (derde) buitencentrum te Noordgouwe (Zeeland), waarvoor het jubilerende Volksonderwijs' geld voor aankoop en verbouwing inzamelt.

– op 25 mei 1866 in Leeuwarden – uiteindelijk voerde tot de oprichting van de 'Vereniging tot bevordering van het Volksonderwijs'.

Waarom deze geschiedenis in grote lijnen verhaald, juist bij dit jubileum, in een tijd dat de ('klassieke') schoolstrijd tot het verleden behoort, nu tussen voor- en tegenstanders van de openbare – of liever: algemene – school meer wederzijds begrip is gegroeid? Omdat het overgrote deel van ons niet of nauwelijks meer weet, uit welke omstandigheden die vermaarde schoolstrijd was ontstaan. Het is verheugend bij dit jubileum te lezen, dat zo'n brochure als 'Het openbaar en daarmee gelijk te stellen onderwijs'²⁾ tot stand kon komen dankzij ook de medewerking van vooraanstaanden uit de kring van het midden-orthodoxe protestantisme. En het is ons persoonlijk bekend, dat eveneens in belijdend, progressief rooms-katholiek milieu de algemene school in haar huidige vorm verkozen wordt boven het eenzijdig-geestelijk gericht onderwijs.

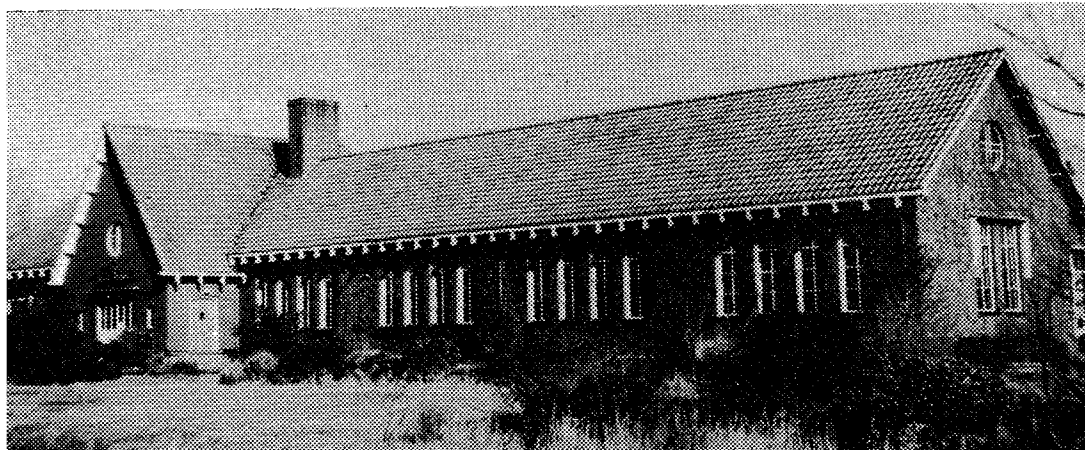
'Volksonderwijs' – zoals de vereniging door alle naamswijzigingen heen (verkort) bleef heten – werd al spoedig van een Friese een algemeen Nederlandse aangelegenheid, die in haar jubileumjaar meer dan 150.000 leden telt, verspreid over 850 afdelingen. Honderd jaren van strijd voor een algemene, voor alle geestelijke milieus acceptabele school en een evenlange bezinning op de inhoud van het onderwijs daar, hebben 'Volksonderwijs' niet overbodig gemaakt. Er zijn nog te veel zwakke plekken in het onderwijs-van-nu: oude verwaarloosde schoolgebouwen die om radicale vernieuwing schreeuwen; te grote klassen die het de onderwijzer(es) vrijwel onmogelijk maken zich te richten op de ontplooiing van de wordende persoonlijkheid, die het kind toch is; te weinig gymnastieklokalen enz. enz. En als deze verouderde toestanden zijn opgeruimd wachten zonder twijfel weer vele nieuwe taken, want niet alleen voor de wetgever is 'het openbaar onderwijs een voorwerp

(Vervolg zie pag. 5)

In memoriam prof. dr. F. Zernike

DE natuurwetenschappen verloren door de dood van Zernike een van hun coryfeeën en in het bijzonder de Groningse universiteit mocht trots zijn op deze Nobelprijdrager. Het past de humanistische beweging om met een enkel woord hem, als humanist, te herdenken. Het H.V. was nog maar pas opgericht toen Zernike zich als lid aanmeldde. Hieruit bleek zijn grote belangstelling voor het geestelijk leven en tevens, dat hij niet alleen een vakspecialist was, hoe breed het terrein was waarop hij fundamentele ontdekkingen en uitvindingen had gedaan.

Zijn slechte gezondheidstoestand die hem de laatste jaren van zijn leven kwelde, heeft het hem onmogelijk gemaakt om zeer actief deel te nemen aan de discussies om het humanisme, maar het was ontroerend dat hij, in de Raad van Advies, toch wilde meeleven met wat er in het H.V. omgaat. Het humanisme ging hem zeer ter harte en dankbaar gedenken wij hem als een man, die in zijn leven en in zijn wetenschap humanistische eigenschappen: eenvoud, bescheidenheid, veelzijdigheid, humor en helderheid liet uitstralen.



Kernwapens en het probleem van oorlog en vrede *)

HET lijkt mij noodzakelijk allereerst de vraag wat een kernoorlog zou betekenen in het kort te bespreken. Vele mensen blijken nog altijd een aantal belangrijke feiten niet te kennen of zelfs niet te willen kennen. Er zijn individueel en collectief sterke psychologische weerstanden. Maar zonder kennis van feiten is een redelijke discussie niet mogelijk. De kwalificatie onheilsprofetie, die men soms meent te moeten gebruiken, is nog geen weerlegging van deze feiten.

De A-bommen van 1945 hadden een explosieve kracht van ongeveer 20.000 ton (20 kiloton) TNT (d.i. de benaming van conventionele explosieven, de zwaarste bommen uit de tweede wereldoorlog waren bommen van ongeveer 10 ton, de z.g. blockbusters). In Hiroshima was het aantal slachtoffers van de orde van 200.000, waarvan ongeveer de helft gedood. Brandweer, medische hulp en andere diensten waren volledig uitgeschakeld, een gebied met een oppervlak van 12 km² was totaal verwoest.

De waterstofbom (H-bom) heeft een explosieve werking van de orde van 20 miljoen ton (20 megaton) TNT, de uitwerking ervan tart haast iedere beschrijving. Vrijwel volledige verwoesting treedt (bij een lage ontploffing) op in een gebied met een middellijn van 30 km, ernstige zo niet levensgevaarlijke verbranding binnen een cirkel met 40 km middellijn. In dit grotere gebied ontstaan enorme branden (de vuurstorm), die alle zuurstof verbruiken, zodat vrijwel elk leven, voor zover niet onmiddellijk gedood, hier verstikt wordt. De regionale fallout bedekt een in de windrichting uitgerekt gebied ter halve grootte van ons land binnen enkele dagen met een dodelijke radioactieve neerslag. Ook lage doses radioactieve straling, zoals die zich voordoen op grote afstand van een ontplofte bom, hebben kwalijke gevolgen. Men onderscheidt hier nog laat-somatische effecten, zoals verschillende vormen van kanker, die zich nog na lange tijd kunnen manifesteren bij de getroffen in-

dividuen zelf en genetische effecten, die eerst in latere generaties tot uiting komen.

Tot zover, en dat is inderdaad heel summier, over de uitwerking van één enkele bom. We zullen nu kort moeten ingaan op de mogelijke gevolgen van een kernoorlog. Gedurende vele jaren reeds bejveren zowel oost als west zich hun bewapening, in het bijzonder hun kernbewapening, hoog op te voeren. Dit heeft geleid tot een bewapeningswedloop, die zich van jaar tot jaar verder toespijst. De voorraden vernietigingsmiddelen hopen zich aan beide zijden op; een voorzichtige schatting, die reeds een jaar of vijf oud is, vertelt ons dat de voorraad aan kernwapens in de Ver. Staten van de orde is van 30.000 megaton, dat is tien ton per hoofd der wereldbevolking. Thans leest men van schattingen die weer tien maal zo groot zijn. Men bedenke, dat alle bommen, die gedurende de bijna zes jaar van de tweede wereldoorlog in Europa tot ontploffing werden gebracht, samen een explosieve kracht hadden van ongeveer drie megaton, dat is slechts een fractie van die van één enkele H-bom.

De middelen om deze kernwapens te transporteren evolueren van lange-afstandsbommenwerpers tot raketten van intermediaire en intercontinentale dracht, de raketbases van kwetsbare vaste bases tot diep onder de grond gelegen of beweeglijke bases, die vliegtijd wordt verkort van vele uren tot enkele tientallen minuten. De Amerikaanse atoomduikboten, waarvan er thans een dertigtal bestaan, hebben ieder zestien of meer polarisraketten aan boord, die elk een H-bom kunnen transporteren en die van de ondergedoken duikboot af kun-

nen worden gelanceerd. Gezien de huidige wapensituatie geldt voor geen enkel land meer dat zijn gewapende macht in staat is eigen land en bevolking in geval van een kernoorlog voor verwoesting en dood te vrijwaren.

Nu ook gewone legers, althans in Europa, reeds met kernwapens zijn uitgerust, lijkt het uiterst onwaarschijnlijk dat een in dit gebied eenmaal uitgebroken oorlog tot conventionele wapens beperkt kan blijven of ook maar geografisch gelocaliseerd kan worden. Mocht zich een grote kernoorlog ontwikkelen, dan moet men verwachten dat in korte tijd een groot aantal kernbommen tot ontploffing worden gebracht. In officiële kringen in de Ver. Staten werd serieus gesproken over een aanval op dit land met 2500 megaton, die daar binnen twee maanden een 80 miljoen doden zou veroorzaken. Ook krachtiger aanvallen worden onder ogen gezien. De gevolgen van globale fall-out met zijn onberekenbare genetische schade zijn hierbij nog niet meegerekend. De overlevenden, indien die er al zijn, zouden in omstandigheden verkeren, waarvan het moeilijk is zich een voorstelling te maken. Gewond, ziek, de levensmiddelenvoorziening ernstig gestoord, overal een volslagen chaos. Het is zeer wel mogelijk, dat de mensheid zich van een dergelijke catastrofe nooit weer zou kunnen herstellen of zelfs geheel te gronde zou gaan.

Hoe kernoorlog te voorkomen?

Wie dit alles overweegt komt tot de conclusie dat een grote kernoorlog moet worden voorkomen of beter gezegd, dat wij (regeringen en individuele personen) alles moeten doen om de kans op het uitbreken van een dergelijke oorlog zo klein mogelijk te maken. Dit is mijns inziens het belangrijkste probleem van deze tijd, ik zou haast zeggen het enige werkelijk belangrijke probleem van deze tijd. Een grote kernoorlog is, geloof ik, de ergst denkbare catastrofe, hij moet ten koste van alles worden voorkomen. Dit moge voor sommigen een gemeenplaats schijnen, toch krijgt men de indruk dat velen zich deze problematiek niet bewust realiseren, althans er niet naar handelen. De aandacht die de meeste politieke partijen in Nederland in hun activiteit en in hun propaganda aan deze levenskwestie wijden, is vrijwel te verwaarlozen naast de aandacht die economische kwesties als lonen, prijzen, belastingen etc. krijgen. Toch hebben alle politieke (en andere!) strevingen slechts zin, voor zover een kernoorlog vermeden kan worden.

Wat moet men doen om de kansen op het uitbreken van een kernoorlog zo klein mogelijk te doen zijn? Hier gaan de meningen uiteen. Het officiële antwoord is in de geschiedenis altijd geweest en, ondanks de geheel nieuwe situatie die de kernwapens hebben geschapen, ook nu nog: Wij

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers

Redactieraad: mr M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris: J. van Straten, Goethelaan 73 Utrecht, telefoon 030 - 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties: postbus 114, Utrecht, telefoon 2 46 41; postgiro 30 49 60 c.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 6,50 per jaar, voor niet-leden f 8,50, buitenland f 10.—, losse nummers f 0.30

*) Veel van wat hier volgt is ontleend aan de nota 'Problemen van kernbewapening, bescherming en voorlichting', die het Nederlands Pugwash Comité, in juni 1962 gezonden heeft aan de leden van de Eerste en Tweede Kamer. Deze nota werd afgedrukt in het juli-augustusnummer 1962 van Wetenschap en Samenleving, het orgaan van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers, en hij werd sindsdien in enkele tienduizenden exemplaren verspreid.

Aan bovenstaande beschouwing van prof. Nijboer ging een artikel van prof. dr. J. P. Mazure vooraf onder de titel 'Humanisme en bewapening'. Zie Mens en Wereld van 19 maart '66 (Redactie)



Prof. dr. B. R. A. Nijboer

moeten zo sterk zijn, dat de tegenpartij niet durft te beginnen. Die tegenpartij huldigt uiteraard hetzelfde beginsel. Men heeft thans de theorie van de afschrikwekkende werking van de kernwapens. En daarmee zitten we dan midden in de bewapeningswedloop. Ook nu, nadat een begin van ontspanning tussen de Ver. Staten en de Sovjet-Unie was ingetreden, (die zich overigens als gevolg van de oorlog in Vietnam moeilijk kan doorzetten) gaat deze wedloop onverminderd door. Sinds vele jaren zijn er continu een aantal bommenwerpers met kernwapens in de lucht. Kortgeleden meldde de kranten dat er een Amerikaanse bommenwerper met twee H-bommen van 25 megaton aan boord boven de Spaanse kust was neergestort. Men spreekt nu over kunstmatige satellieten die kernwapens transporteren, over een grootscheepse ontwikkeling van anti-raket raketten, etc. Die bewapeningswedloop is niet alleen een symptoom van de gespannen situatie; hij vergroot op zijn beurt weer het wantrouwen en de achterdocht en voert de spanning op. Beide partijen realiseren zich wel dat de kernwapens eigenlijk niet gebruikt kunnen worden, dat zou onmiddellijk tot een geweldige catastrofe leiden. (Dit betekent echter nog niet, zoals sommigen menen, dat ze nooit gebruikt zullen worden).

De functie van de kernbewapening zou alleen maar het voorkomen van oorlog zijn, dus een preventieve werking. Maar die afschrikking is alleen maar geloofwaardig als de bereidheid om de kernwapens te gebruiken blijft bestaan en steeds opnieuw bevestigd wordt. Vandaar de voortdurende dreiging en steeds weer een vertoon van brinkmanship. Ik heb tot dusver niet gesproken over de ethische problemen van kernwapens en wil daar ook niet op terug-

komen. Maar het komt mij voor dat de training van duizenden overigens brave jongens om, als ze het bevel daartoe krijgen, door een druk op de knop de bevolking van een miljoenenstad op duizenden kilometers afstand uit te roeien, op zichzelf al een symptoom is van moreel verval.

Het is zeer wel mogelijk dat de aanwezigheid van kernwapens in sommige crisissituaties het uitbreken van oorlog heeft voorkomen. Maar het is een illusie te denken, dat dit in de toekomst steeds weer het geval zal zijn. Integendeel, op langere termijn gezien biedt deze ontwikkeling geen ander perspectief dan totale vernietiging. Bij de huidige stand van bewapening zal, meen ik, geen van beide partijen bewust een oorlog willen ontketenen. Het grootste gevaar schuilt in een ongewilde oorlog als gevolg van een crisissituatie (Berlijn, Cuba), die uit de hand loopt. Internationale crises zullen steeds weer voorkomen. Elk jaar is er een zeker risico dat het op deze of een andere manier tot een uitbarsting komt – en het hoeft maar één keer mis te gaan. Een permanent risico per jaar leidt op de duur vrijwel met zekerheid tot een catastrofe.

Daarbij komt dat dit jaarlijks risico de tendens heeft toe te nemen onder anderen als gevolg van het feit dat ook andere (politiek wellicht minder stabiele) landen over kernwapens zullen gaan beschikken. Schattingen van deskundigen leren dat bij voortzetting van de bewapeningswedloop de kans gering is de komende tien à vijftien jaar zonder kernoorlog door te komen. Er is hier een zekere analogie met het spelen in een loterij. Stel men speelt maandelijks in een loterij, waarbij de kans op een prijs 1 pct. bedraagt. Na één jaar spelen is de kans dat men geen prijs gewonnen heeft $0,99^{12} = 0,89$, na twee jaar spelen 0,79, na vijf jaar 0,57, na tien jaar nog maar 0,32. Merkwaardig is dat bij beschouwingen over de wenselijkheid van werken als het Delta-plan een kans op een stormvloed één in de honderd jaar reeds als een onaanvaardbaar risico wordt ondervonden. Hoeveel méér staat er echter bij een kernoorlog op het spel!

Conclusie

Het voorgaande leidt tot de conclusie dat het noodzakelijk is op korte termijn de huidige ontwikkeling om te buigen en te komen tot ontwapening, bij voorkeur een stapsgewijze, algemene en volledige ontwapening. Dit zal zeker niet van vandaag op morgen gerealiseerd kunnen worden. Het zal op zijn best slechts stap voor stap kunnen geschieden met parallel daarmee een geleidelijke vermindering van het wantrouwen, een successieve oplossing van de gevaarlijkste politieke geschillen en een verdwijnen van een koude-oorlogsmentaliteit. Alle problemen die zich hier voordoen moeten grondig bestudeerd worden, alle mogelijkheden zorgvuldig onderzocht, waar-

toe speciale organen gecreëerd dienen te worden. Bepaalde unilaterale maatregelen zouden wellicht nuttig zijn om het ontwapeningsproces op gang te brengen. President Kennedy zei in zijn rede voor de Verenigde Naties van september 1961: 'Het doel van ontwapening is niet langer slechts een droom. Het is een praktische zaak van leven of dood. De risico's die bij ontwapening ongetwijfeld gelopen worden, verbleken in vergelijking met de risico's van een voortgezette, onbeperkte bewapeningswedloop.'

Ruime voorlichting op elk niveau is noodzakelijk. Een ieder moet worden doordrongen van het belang en de urgentie van de problemen; dit zou een nieuwe aanpak mogelijk maken. Ook de humanistische beweging zou hier een taak kunnen vervullen.

B. R. A. NIJBOER

(Vervolg van pag. 3)

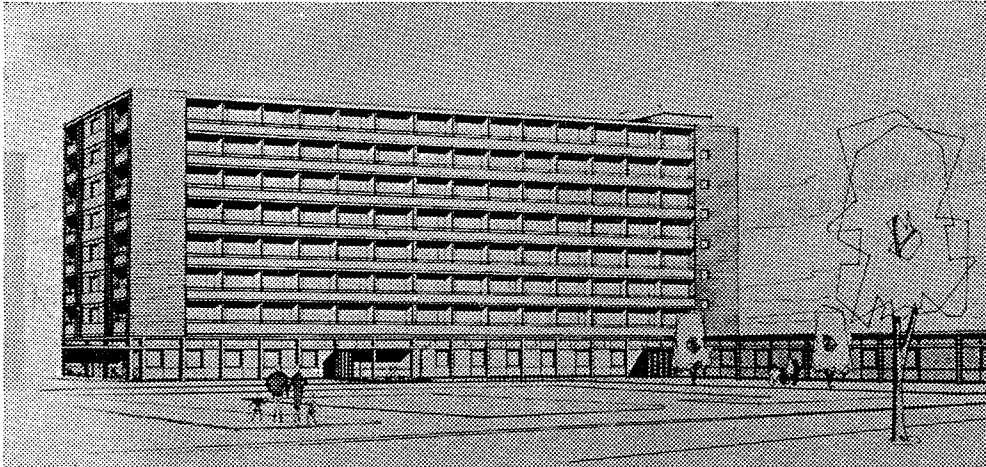
van aanhoudende zorg, ook voor Volksonderwijs. Zij is en zal blijven een van de organisaties, die op háár wijze de humaniteit (het betrachten van medemenselijkheid, van naastenliefde, zowel in christelijke als humanistische zin opgevat) met de haar geëigende middelen tracht te verwezenlijken.

'Volksonderwijs' viert zijn eeuwfeest met – op vrijdag 20 mei – een ontvangst door Gedeputeerde Staten van Friesland in het Provinciehuis te Leeuwarden. 's Avonds concerteert, tijdens het eerste deel van de feestavond in 'De Harmonie', het Fries Orkest met als soliste de jonge, begaafde violiste Emmy Verhey. Na de pauze treedt Wim Kan op.

Zaterdagmorgen (21 mei) houdt Volksonderwijs zijn huishoudelijke vergadering, 's middags spreekt voorzitter dr. G. Stellinga zijn feestrede uit. Daarna kunnen autoriteiten – de ministers Cals en Diepenhorst voeren de lijst van illustere leden van het ere-comité aan – organisaties en 'particulieren' het bestuur van de jeugdige honderdjarige complimenteren. Ten slotte komt het hoogtepunt van het feest, de aanbidding van het jubileumgeschenk: het maandenlang bijeengezamelde geld waarmee Volksonderwijs zijn derde buitencentrum te Noordgouwe (op Schouwen-Duiveland) kan financieren. Voor wie daaraan nog geld wil bijdragen vermelden wij het giro-nummer: 19 00 66, ten bate van de Eeuwfeestcommissie V.O., te Amsterdam.

J. v. S.

¹⁾ Het grootste deel van de gegevens voor bovenstaand artikel ontleenden wij aan het kostelijke pocketboek 'Daantje zou naar school toe gaan' (Honderd jaar 'Volksonderwijs'), dat C. Wilkeshuis schreef en A. W. Bruna & Zoon (Utrecht) als een boeiend-geïllustreerd Zwart Beertje uitgaf. Prijs f 2.-. Kopen! Verkrijgbaar bij 'Volksonderwijs', Jan Luykenstraat 29, Amsterdam-Zuid. Giro: 35954.
²⁾ Op de kort geleden verschenen brochure 'Het openbaar en het daarmee gelijk te stellen onderwijs' (een verkennend onderzoek naar de plaats van kennis van geestelijk leven: godsdienstonderwijs en humanistisch vormingsonderwijs) hopen wij binnenkort terug te komen. Aan de totstandkoming van deze brochure hebben meegewerkt de Centrale Commissie voor het Vrijzinnig Protestantisme, het Humanistisch Verbond, de Nederlandse Onderwijzers Vereniging en 'Volksonderwijs', terwijl vertegenwoordigers van de Nederlandse Ouderraad en personen uit de kring van de Stichting Interkerkelijk Overleg in Schoolzaken (IKOS) en de Nederlandse Protestantenvond in het overleg erover nauw waren betrokken.



Er is weer een groot tehuis voor buitenkerkelijke bejaarden in aanbouw: op maandag 7 maart is de eerste paal geheid voor het (voorlopig nog 'naamloze') bejaardenhuis van de Westfriesche Stichting voor Huisvesting van buitenkerkelijke bejaarden te Hoorn. Het zal verrijzen aan de Liornestraat en plaats bieden aan 152 mensen. Er komen nl. 106 éénpersoonskamers, 10 verzorgingsflats voor echtparen en 13 flats voor echtparen die nog een zelfstandig huishouden voeren. De flats voor echtparen zullen alle twee kamers bevatten. Verder komen er de nodige flats en kamers voor het inwonende personeel, verschillende recreatieruimten, een bibliotheek en zelfs een knutsel-

kamer met donkere kamer ten behoeve van fotograferende huisgenoten. Het hoofdgebouw wordt in zeven bouwlagen opgetrokken. De architecten van dit bejaardenhuis in Hoorn zijn W. R. van Couwelaar en H. Niessink, te Hengelo. P. Vos uit Rotterdam verzorgt de binnenhuis-architectuur. Buitenkerkelijke bejaarden uit West-Friesland, die in het eind 1967 te voltooiën tehuis willen wonen, kunnen zich aanmelden bij J. Dikstaal, Metselaarstraat 50, Hoorn. Telefoon: 02290-5758. Zij kunnen slechts worden ingeschreven als zij contribuant zijn van de Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden, Slotermeerlaan 1, Amsterdam-West. Telefoon: 020-139365.

AVONTUREN MET KINDEREN

HET schrijven van een opstel en het deelnemen aan het klasgesprek behoren voor het moderne kind gelukkig tot de doodgewone dingen in het schoolbestaan van elke dag. Gelukkig ja, want op deze wijze leren kinderen zich schriftelijk en mondeling vlot uiten. Vooral in een (goedgeleid) klasgesprek leren zij wennen aan het luisteren naar het standpunt van de ander en het zonder aarzelen naar voren brengen van datgene wat zij zelf er over te zeggen hadden.

De mensen vóór de klas krijgen door opstellen en klasgesprekken een beter inzicht in de karakterstructuur van de kinderen en vaak is het onthullend om te vernemen, wat kinderen treft, wat hen boeit, wat hen bezig houdt... Men hoeft zelfs voor een moeilijk onderwerp niet terug te schrikken, zoals blijkt uit het opstelletje dat ik hieronder ga weergeven. Het werd geschreven door een zeer intelligente jongen van acht jaar, hij heeft Amerikaanse ouders, die voor hun kinderen vurig hopen dat zij nog geruime tijd in Nederland kunnen blijven wonen, lang genoeg om hen ook de middelbare school in ons land te laten aflopen. Ik geef het precies weer zoals hij het aan het papier toevertrouwde.

Mijn vraag aan de klas luidde: 'Vind je het leven leuk?' Niets meer en niets minder dan dat!

'Ja, ik vind het leuk, maar soms niet, waarom? Dat zal ik jullie vertellen.

Als ik boos op mezelf ben dan zeg ik soms in mezelf: ik wou dat ik niet bestond. Nou ja, zo gaat het met het leven nou eenmaal. Willen jullie ook weten waarom ik het leven leuk vind? Dan moet ik ook dat maar vertellen. Ik heb vakantie, dan ga ik naar Italië, Amerika, Zwitserland, noem maar op. En ik heb ten-

minste een vader en een moeder. Ik ben goed opgevoed, dat komt omdat ik een vader en moeder heb. En daarom vind ik het leven leuk.'

Probeer nu eens over ditzelfde onderwerp enkele regels te schrijven? Hoe ver komt u? Moeilijk hè? Maar dit achtjarig meisje weet het best te vertellen!:

'Ik vind het leven leuk. Ik vind het b.v. leuk om naar school te gaan. Om te fietsen naar school is leuk. Ik rijd er tien minuten over. En om in de winter te gaan schaatsen op de grote vijver. Naar een holleboom te gaan in Hilversum. Die holleboom is heel groot en hoog. Daarnaast staat een boom met veel takken. In die boom kan je klimmen en dan naar de holleboom over stappen en dan weer terug. Om te sleeën in de winter. En om nu op te houden.' En tot slot dit verhaaltje, waarbij u vooral wel moet bedenken, dat de kinderen er thuis van te voren niet over hebben kunnen spreken. 'Ik vind het leven leuk, vergeleken bij arme kindertjes, die met hongerige maagjes gaan slapen. En ik ga naar bed met een gevulde maag. Daarom vind ik het leven fijn. Ik kan spelen waar ik wil, met vriendinnetjes zoals Annette. Ik krijg eten genoeg. En ik heb een lieve vader en moeder die voor me zorgen. Dat hebben de arme kindertjes niet. En weet je wat ik ook jammer vind? Ik kan wel mijn verjaardag vieren en arme kindjes niet. En misschien, je weet nooit, misschien vinden die arme kinderen het leven niet leuk.'

Hoewel de kleine, kerngezonde en bolronde schrijfster van dit opstel in het begin de nadruk legt op het plezierige van goed-te-eten-te-krijgen, zult u het toch wel met me eens zijn, dat haar eindconclusie bepaald humanistisch getint is!

D. R.-E.

Evolutie en menselijke existentie

IN M. en W. van 18 september laat J. P. M. Jansen een kritisch geluid horen zowel ten aanzien van de in M. en W. van 24 juli weergegeven beschouwing van ds. Buskes als de mening hierover van dr. Bongers. De heer Jansen stelt in zijn betoog de evolutiegedachte tegenover de visie die uitgaat van de zinloosheid van de wereld. Hij wijst op de wetmatigheden in de dode en levende natuur en op de zinvolle 'omhoogstrevende evolutie'. Ik ben de heer Jansen dankbaar voor deze opmerking. Het betreft hier een aspect van de wereldbeschouwing van vele humanisten, dat m.i. veel te weinig aandacht krijgt. In dit verband zou het m.i. ook aan te bevelen zijn, wanneer in M. en W. en in onze studieringen en op de landdagen meer aandacht (en dan een *kritische* aandacht!) aan het werk van Teilhard de Chardin zou worden besteed.

Toch heeft de opmerking van de heer Jansen bij mij de vraag doen rijzen of er inderdaad een tegenstelling is tussen een 'evolutionair' (en impliciet dus een min of meer optimistisch humanisme) en een meer 'existentialistisch' (misschien meer pessimistisch gekleurd) humanisme. De terminologie die door verschillende sprekers en schrijvers in het verbond wordt gehanteerd doen existentialistische invloeden vermoeden. (Ook Libbe van der Wal wijst hierop in zijn artikel in 'Rekenschap', oktober 1965). Op zichzelf behoeft dit uiteraard geen bezwaar te zijn. Belangrijk is wel, dat de uitgangspunten helder worden geformuleerd en men zich niet verliest in wazige beschouwingen die sommigen wellicht aanspreken, maar het gevaar oproepen, dat tegenstellingen worden gecreëerd, die er wellicht in het geheel niet zijn.

De heer Jansen wijst op de zinvolle aspecten van de evolutie. Inderdaad kan men overal in de natuur een zekere mate van *ordering* waarnemen zowel in het eenvoudig gestructureerde kristal als in het ingewikkeldste organisme. Toch is ook de evolutie geen rechtlijnig, in al zijn aspecten zinvol proces. Ook in de evolutie is sprake van experiment, van 'trial and error' om de formulering van een Engelse bioloog te gebruiken. Algemeen bekend is, dat in de evolutie verschillende diergroepen zich niet aan de veranderende omstandigheden konden aanpassen of door hun biologisch ongunstige eigenschappen te gronde gingen. Ook Teilhard de Chardin, wiens wereldbeschouwing niet alleen theologisch maar vooral ook *teleologisch* georiënteerd is, moet erkennen, dat er in de evolutie diervormen zijn ontstaan, die 'in een impasse' waren gedrongen ('Het verschijnsel mens' Ned. vert. 1958, blz. 160). Het is m.i. duidelijk dat het evolutie-experiment niet in al zijn aspecten een optimaal zinvol resultaat biedt. Ook de mens, door Teilhard aan de top van de evolutieboom geplaatst, is toch zuiver *biologisch* gezien de mindere van bepaalde diersoorten.

Zouden wij desondanks aannemen, dat het evolutieproces toch 'het beste van alle mogelijke' is (wie zou hierover kunnen oordelen?) dan nog behoeft er geen sprake te zijn van een tegenstelling zoals door de heer Jansen is gesuggereerd. Vergeten wij niet, dat waar wij spreken van de 'zinloosheid van de wereld' wij uitgaan (hoe kunnen wij anders?) van zin en on-zin in *menselijk* opzicht. Daarom ook zou ik liever spreken van de zinloosheid van het menselijk bestaan of de menselijke *existentie*, alhoewel

(Zie verder pag. 7)

Nieuwe inzichten over het wezen van de Franse revolutie

TER gelegenheid van het 78e lustrum van de Leidse Universiteit hield prof. B. W. Schaper, de afgelopen zomer, een voordracht over *De revolutie van het Westen*, die verschenen is bij de Universitaire Pers te Leiden. De inhoud is interessant genoeg om een aankondiging te schrijven voor M. en W.

In de negentiende eeuw en in een deel van de twintigste werd de Franse Revolutie, die zo'n diepe kloof maakte tussen de periode van het Ancien Régime, met de absolute vorsten, en de nieuwe periode, waarin de derde stand de politieke macht in handen nam, gezien als een unieke gebeurtenis waarbij de feodale tijd overging in de periode van de burgers en het kapitalisme. In de twintigste eeuw werd de sociale zijde van de revolutie grondig bestudeerd maar ook dit beeld werd vergruizeld; de laatste schok in de wereld der geschiedvorsers heeft de Engelsman Cobban veroorzaakt. Hij beweert dat het feodale Frankrijk niet ophield in de nacht van 4 op 5 augustus 1789, omdat het al niet meer bestond, dat de revolutie niet het begin was van een kapitalistische periode, maar eerder remmend gewerkt heeft op de kapitalistische ontwikkeling, dat het absolute koningschap vervangen werd door een mogelijk nog absoluter macht van het volk, dat de dictatuur van Napoleon a.h.w. voorbereidde. Er mag niet van één Franse revolutie worden gesproken, het is een complex van toevallige, vaak tegenstrijdige, incidentele gebeurtenissen. De oudere historici zijn tegen Cobban in het geweer gekomen en deze strijd is nog niet afgelopen.

De Amerikaanse geschiedvorser Palmer is op een andere manier bezig om de Franse Revolutie haar unieke positie te ontnemen. Hij beschouwt de periode van de revolutie wijder en ziet haar als één gebeurtenis, zij het een belangrijke, van een grote, wereldomspannende revolutie, de Democratische Revolutie. Zijn grote boek heet dan ook *The Age of Democratic Revolution*. De gehele Westerse beschaving onderging in de periode van ± 1760 tot ± 1800 een radicale verandering. Vrijheid en gelijkheid verzetten zich met geheel of gedeeltelijk succes tegen de macht van gesloten groepen met voorrechten. En dat geschiedde niet alleen in Noord-Amerika en Frankrijk, maar ook in Engeland, Nederland, België, Ierland, Duitsland, Zwitserland, Italië, Polen, Hongarije en andere landen.

De democratische bewegingen ontstonden niet op het voorbeeld van de Franse en de Amerikaanse revoluties, maar deze waren twee gebeurtenissen in een groter verband. Dat is de nieuwe en fascinerende gedachte van Palmer en enige anderen, onder wie de Fransman Godechot. Palmer gebruikt als motto van een van zijn hoofdstukken een lang citaat van onze landgenoot G. K. van Hogendorp, die iets heeft gezien van deze 'grote' revolutie, omdat hij zo'n scherpzinnig man was, en omdat hij de jonge Verenigde Staten had bezocht.

Met dit citaat wilde ik deze korte aankondiging

van de rede van prof. Schaper besluiten, die op zo interessante manier nieuwe inzichten in de geschiedenis bekend heeft gemaakt. Van Hogendorp schreef in 1791:

'Het is duidelijk, dat Europa zich tegenwoordig in twee grote partijen verdeelt, die zich in alle naties vormen en waarvan de ene poogt het oude regeringssysteem te behouden, de anderen, dat te verwoesten. Het kort begrip van dit oude systeem is: Er bestaat een recht tot regeren, door één of meer personen over de massa des volks uitgeoefend, van Goddelijke oorsprong, door de Kerk te ondersteunen aangezien zij er de bescherming van geniet. Deze beginselen worden uitgedrukt door de formule: 'Staat en Kerk'. Men stelt daar een nieuw systeem tegenover, dat geen recht tot regering erkent, dan enkel dat, hetwelk uit de vrije instemming van hen, die zich eraan onderwerpen, geboren wordt en dat eraan vasthoudt, dat allen, die deelhebben aan de regering, tot rekenschap gehouden zijn. Deze beginselen worden samengevat in de formule: Volkssouvereiniteit of Democratie.'

B.

(Vervolg van pag. 6)

ook deze terminologie mij persoonlijk weinig ligt.

OOK wanneer wij uitgaan van een zinvolle evolutie, van een 'verborgen harmonie' (Bierens de Haan), dan nog heeft dit voor ons persoonlijk leven, dat in het proces van de evolutie niet meer is dan een zandkorrel aan het strand, nauwelijks enige onmiddellijke (en op sommige momenten zelfs geen enkele) betekenis. Geconfronteerd met de directe gegevens van lijden, schuld, dood, vreugde, vrijheid en verantwoordelijkheid, is het voor mij binnen de beperktheden en mogelijkheden van mijn individuele leven weinig relevant om te wijzen op een zinvol evolutieproces, ook al erken ik gaarne de betekenis op zichzelf van dit proces. Ik zou dit nog kunnen illustreren met Dostojewsky's verhaal van de man in het souterrain, die zegt, dat het voor zijn individuele leven van geen enkele betekenis is, dat volgens de mathematica twee maal twee vier is: 'De natuur vraagt u niets; ze heeft niets te maken met uw wensen en of haar wetten u al of niet aanstaan' zegt de zonderlinge kelderbewoner. En Iwan Karamazow vraagt zich af wat het voor zin heeft te spreken over het paradijs en de eeuwige harmonie, wanneer hij hier en nu het leed van kinderen ziet, dat met deze paradijselijke harmonie op geen enkele wijze valt te rijmen. 'Op dat verlangen (naar deze harmonie) berusten alle godsdiensten ter wereld' aldus Iwan. Maar, zo zou ik er aan willen toevoegen, geen enkele godsdienst heeft dit probleem bevredigend kunnen oplossen. Ook grote bouwers van bewonderenswaardige filosofische systemen zoals Leibniz, Schelling en Hegel (zoekers ook naar de 'verborgen harmonie') hebben m.i. te weinig oog voor de directe levensproblematiek van de 'gewone' mens (des te meer oog hebben zij vaak voor de 'elite') met zijn vaak onoplosbare levensvragen, de innerlijke tweespalt en tragiek van de mens (waarover de Griekse tragici ons nog steeds zo veel te zeggen hebben) en de tegenstellingen tussen het willen en hopen van het individu en de maatschappelijke werkelijkheid. Het is de verdienste van de existentialisten (en ik denk hier niet alleen aan Sartre, Camus en

Aurora

heeft nu ook
een groeiende
verzekering
voor uitvaartkosten

Deze "Aurora-groeipolis" is een verzekering waarbij het aanvankelijk verzekerde bedrag met 2% per jaar stijgt, terwijl de premie onveranderlijk is.

Vraagt inlichtingen
bij

n.v. Levensverzekeringsmaatschappij

Aurora

Stadhouderskade 1a, Amsterdam

Jaspers, maar ook aan Dostojewsky) hierop gewezen te hebben, ook al zullen wij hen niet altijd volgen op de weg die zij wijzen. Men kan, zoals Oblomow, op zijn divan blijven liggen in de mening, dat de evolutie van heelal en menselijke samenleving zijn gang wel gaat. Ook al is dit laatste op zichzelf juist, toch zal men dan op den duur onontkoombaar de zinloosheid van eigen bestaan moeten ervaren. Maar juist deze ervaring zal uitgangspunt kunnen zijn van een nieuwe levenshouding, waarbij men tracht de eigen mogelijkheden te realiseren ('Werde wer du bist' zegt Goethe) om zo de zin van de eigen existentie te ont-dekken.

P. KRUG

(Door omstandigheden buiten schuld van de auteur is plaatsing van dit artikel vertraagd. Onze excuses daarvoor. Redactie)

Lezingen voor de radio

Zondag 3 april VARA 9.45 uur: mevrouw A. A. Bruyn-van Leeuwen 'Iedere dag opnieuw'.

Zondag 10 april VARA 9.45 uur: P. M. Kruyswijk 'Feest en werkelijkheid'.

Zondag 17 april VARA 9.45 uur: A. Katan 'Bent u verzekerd?'

BEVRIJDEND HUMANISME

door H. Lips

U kunt deze pocket tegen de prijs van f 3,90 bestellen bij het Humanistisch Verbond, Postbus 114 - Oudegracht 152 te Utrecht - Giro 30.49.60.

Binnenkort verschijnt:

20 jaar Humanistisch Verbond

Deze brochure, die ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan werd geschreven, geeft een beknopt en duidelijk overzicht van alle activiteiten en gebeurtenissen.

Bestellingen:
Humanistisch Verbond
Oudegracht 152
Postbus 114
Utrecht

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

voor wetenschap en cultuur,

wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

In het maartnummer o.a.

P. de Jong: Een randchristen over het H.V.
J. M. M. de Valk: Waarom ik mij geen zorgen maak over de humanisten.
P. Spigt: Drie kanten van humanisme.

Abonnementsprijs:

f 9,50 per jaar (voor donateurs en de contribuanten van Socrates en voor studenten f 8.— per jaar).
Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.



HUMANISTISCHE STICHTING

SOCRATES

Postbus 114, Utrecht

Giro 582293

ANNONCES

Welke heer, weduwnaar, 66-70 jaar is evenals ik - weduwe zonder kind. - financieel goed verzorgd, ontwikkeld en vrolijk van karakter, doch het saaie leven moe en wil met mij kennismaken om te trachten beiden nog iets van het leven te maken. Brieven onder no. 15 buro M. & W.

Onderw., wed., 60 j., fin. onafh., eigen flat bewonend in kl. stad W. des lands, biedt een gezellig tehuis met algehele verz. aan gezond, beschaafd heer van pl.m. 67 jaar. Brieven onder no. 14 buro M. & W.

Gezond natuurlijk leven is vegetarisch leven. Een gezaghebbend oordeel over de modernste stromingen op voedingsgebied vindt u in de „Vegetarische Bode“. Een proefabonnement voor zes nummers ad f 2,50 zal u hiervan overtuigen.

Administratie: Admiraal de Ruijterweg 236 huis, Amsterdam W 2, postgiro 201587.

Zojuist verschenen

INVLOEDRIJKEN

Deze brochure bevat een verzameling van reeds gepubliceerde artikelen in het Woord van de Week over enkele belangrijke figuren, die, in de loop der eeuwen, de humanistische gedachten naar voren hebben gebracht. De uitgave is verlucht met foto's en tekeningen.

U kunt deze bestellen door storting of overschrijving van f 4,75 op postrekening nummer 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond, postbus 114, Utrecht.

Lijst van boeken en brochures



verkrijgbaar bij het

Humanistisch Verbond

postbus 114, oude gracht 152 utrecht, telefoon 030-2 46 41

postgiro 30.49.60

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.